

Camil MUREȘAN

Azok a sohasem ártatlan beszélek

1. Az anket szervezői túl határozottan állapítják meg, hogy „Erdélynek egylőre csak részleges történetei vannak”. Úgyszintén túlságosan igényesek az Erdélyre vonatkozó eddigi irodalommal szemben, és túl kíméletlenek azokkal a szerzőkkel, akik az idők folyamán mégiscsak írtak valamit erről a témáról.

Más kérdés – amely örökké nyitva marad, és új meg új kérdésekre adhat alkalmat –, hogy a fent említett irodalom nem mindig volt teljesen és egyöntetűen sikeres. Ez azonban a történetírás számos más témájával is megtörténik, bármelyik területen. Megközelítésüket időben és térben elégtelennek nyilvánítják, minthogy ezeregy objektív ok mellett közbelép – ahogyan Protagorasz mondja – „a tárgy homályossága és az emberélet rövidege”.

Voltaképpen Erdély történelmei, Románia, Magyarország stb. stb. történelmei megpróbálták átfogni Erdélyt történeti-területi szempontból (bizonyos kritériumok alapján), kivéve természetesen azokat az eseteket, amikor készakarva a helyi történelem távlatából íródtak – ami szintén gyakran megtörtént a szász vagy a székely közösség esetében. Ezek a történelmek általában a fontosabb együtt élő közösségeket tartották szem előtt – igaz, eltérő mértékben –, elhanyagolva (ami azonban helyrehozható) a kisebb létszámúakat és kevésbé „sorsalkotókat”. Nyilvánvalóan ajánlatos egy olyan történetírás, amely pótolja ezeket az elégtelenségeket (amelyek azonban korántsem jelentenek tragédiát). Most már csak az a kérdés, vajon meg is valósítható-e ez teljes mértékben, hiszen léteznek olyan „beszélek is, amelyek sohasem ártatlanok”.

2. Alegjárhatóbbnak a következő utakat látom:

a. Egy többnemzetiségű hozzáértő csoport összeállítása, amely tanácskozáskor nyomán véglegesíti munkáját, mindaddig, amíg az „érzékeny” kérdések megjelenítési módjában egyetértésre nem jut. (Egyébként ezt az „érzékeny” szót ki kellene küszöbölni, hiszen a szép Heléna elrablása keltette féltékenységtől kezdve számtalan szerencsétlenséget hozott a világra.)

b. Egy olyan munka kiadása, amely párhuzamos szövegekben mutatja be – esetleg éppenséggel egymásnak ellentmondó, de tudományos vagy legalábbis ahhoz közeli érvek alapján – a többféle történetíráshoz tartozó szerzők tételeit és értelmezéseit az erdélyi kérdésekről. Az olvasók aztán majd megítélik mások eszméit, felháborodnak azokon, vagy ellenkezőleg, türelmesnek bizonyulnak irántuk.

3. Bármilyen próbálkozás a felsorolásra meg nem felelőnek vagy hiányosnak minősülhetne. Erdély népeinek léte túlszorosán egybefonódott ahhoz, hogy problémáikat külön lehessen választani. Erdély történetében szinte egyidejűleg mindennek van egy etnikai és egy transznetikai vetülete. Néhány szabályt be kell tartani, és akkor akárhány Erdély-történet íródhat, azok közelíteni kezdenek majd ahhoz a szinthez, amelyet a jelen anket kezdeményezői jobbnak gondolnak az eddigi megoldásoknál. Ezek a kívánalmak: a történészek szakértelme és jóhiszeműsége, Erdély kérdésének, valamint a hozzá közelítők érzelmeinek és előítéleteinek ideológia- és politikamentessé tétele, egészében és részleteiben.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

1927, Torda (Kolozs megye); *BTE*, Történelem-Filozófia Kar, professzor; Történettudományi Intézet, igazgató; *Europa modernă: de la Renașterea la sfîrșitul de mileniu*, Kolozsvar, 1997.

KRISTÓ Gyula

Nem szükséges transznetikus megközelítés

Erdély történetéről írni – szakmai feladat. Roppant sajnálatos ugyanakkor, hogy a múltban szinte állandóan érzelmi és politikai kérdésnek tekintették ezt (hol a hazafiúi buzgalom és elkötelezettség gyakorló terepe volt, hol pedig politikai bizottsághatározatok rendelkeztek róla, megszabva, hogy miről lehet és miről nem lehet írni, és amiről lehet, azt miként lehet megírni). Az érzelme és a politika domináns szerepe eleve kizárja az elfogulatlan vizsgálódást és értékelést, mert hiszen a tudomány ott kezdődik, ahol az érzelme véget ér, és ahol a po-

litikának már nincs befolyása. Ennélfogva annak, aki nem tudja levetkezni érzelmeit, vagy nem tud függetlennedni saját maga vagy mások politikai szempontjaitól, nem szabad tudományról foglalkoznia, így Erdély történetével sem. Ha viszont az erdélyi história – bármelyik korszakában – szakmai feladat, akkor műveléséhez szakmai kritériumok szükségesek. Ezek sorában kettőt kell megemlítenem: a forrásanyagot és a felkészültséget.

Nem lehet a történelemtudományban semmiről sem írni kútfók híján. Ami konkrét forrásanyag nélkül születik meg, az lehet tárgyat a múltból merítő irodalmi mű, de nem lehet szak tudományos alkotás. Ahhoz tehát, hogy egyáltalán valamit kutatni lehessen, fel kell tárni a téma forrásanyagát. Feltárni, és nem elrejtteni. E rövid mondat főleg az erdélyi régészeti, de bizonyos értelemben levéltári kútfókra is vonatkozik. Erdély földjéről fajlagosan nagyon kevés régészeti leletet ismerünk, főleg csak olyanokat, amelyek „megfelelnek” bizonyos elvárásoknak. (Az általam kutatott korszakban, a középkor korábbi szakaszában, a dákoromán kontinuitásmélet mindenáron való erőltetése teljességgel megbéklyózta a tárgyyszerű kutatást.) Mindazt, ami nem fért bele ebbe a politikailag támogatott dogmába, azt elrejtették, betemették, múzeumok raktárainak mélyére süllyesztették, kutathatatlanak minősítették, egyáltalán: nem létezővé tették. Ami e természetellenes selekció után nyilvánosságot kaphatott, az persze nem a valóságot, hanem annak csak picinyke – nemritkán már eleve tendenciózusan magyarázott, valójában legtöbbször félre magyarázott – szeletét képviselte. Ebből nem a múltra lehetett következtetni, hanem a szelekciót elvégzők szándékaira. A történészek azonban az előbbire és nem az utóbbira kíváncsi. Súlyos gondok forrása továbbá, ha a levéltári források a belüghöz tartoznak, oda, ahol az óvatosság, a nyíltság hiánya a belügyi szakmával együtt járó attitűd. Ha bárki elvégzi a források előzetes szelekcióját, a „kegyként” rendelkezésre bocsátott töredékes anyagból reális végeredmény már eleve nem jöhet ki. Erdély valós történeté-

A. H. Sándor: „Akkor a történelem” - rajzok

nek megírása érdekében tehát nagy számban kell feltárni és közzétenni a forrásokat. Ne az érzelme és ne a politika döntse el, hogy mi kerüljön a kutatók kezébe, hanem a kutatók maguk döntse el a teljes – már persze a lehető teljes – anyag ismeretében, hogy mi a fontos, és mi a kevésbé lényeges abból az ó számukra. A kutatók demokráciája a forrásokhoz való szabad hozzáférést és az elért eredmények cenzúra nélküli közzétételét jelenti. A történetkutatókat tehát felnőtteknek kell tekinteni, objektív és hiteles végeredményt csak a kutatás demokráciája biztosítása után lehet várni tőlük. Egyébként udvari történetírók lesznek, olyan kegyencek, akik csak díszleteikben különböznek az udvari bolondoktól. Persze, a történészek is többet tehetnek annál, amit általában megtettek a múltban. Csak hát gyötrelmesebb dolog oklevelek, iratok ezreit elolvasni, közzétenni, mint néhány ismert tényből elszett következtetésre jutni. Így pl. Erdély középkoráról és kora újkoráról akkor lehet majd a jelenleginél sokkal többet tudni, amikor minden régészeti ásatás anyaga hozzáférhetővé válik (ha nem is kivétel nélkül publikációkban, de legalább a múzeumban), ha a *Jakó Zsigmond* elindította erdélyi okmánytár vagy a *Demény Lajos* által folytatott székely oklevéltár újabb és újabb kötetei jelennek meg. A hivatalosságnak engednie kell felszínre kerülni a forrásokat, a történészeknek pedig – tisztelet a kivételnek – az elméletek rabságából kitörve vissza kell találniuk a forrásokhoz. Nem árt emlékeztetni: dogmák nem csupán a középkor kutatóira raktak béklyót, hanem az új- és legújabb kort vizsgálókra is. A historikusok rá fognak jönni, az elméletek által gúzsba kötött szűk kényszerpálya helyett a források, a való élet gazdagságának sokszínűségét, szinte korlátlan mozgásterét kínálják és biztosítják számukra.

A másik fontos követelmény a szakmai igényesség. A történelem művelése – éppen úgy, mint a kémikusnak a laboratóriumi munka – szakmai erudíciót tételez fel, olyan ismeretek halmozását, amelyet meg kell tanulnia, és egy életen keresztül fejlesztenie kell. Amikor román történészek – és éppen azok, akik a maguk idején vezető történészek voltak – összekeverik a kelet-magyarországi Oláhfalut a Kárpát-medence nyugati felén levő Olafalval (Alfalval), az erdélyi Doboka megyét a Száva-vidéki Dubica megyével vagy a nyugat-felvidéki Nagyszombatot (középkori „latin” nevén: Tyrna) az erdélyi Küküllővárral (amelynek ugyan Cetatea de Baltă a román neve, de a melléte folyó Küküllő pataké Tyrnava), lehet felkészületlenségükre, forráskritikai képzetlenségükre hivatkozni. De amikor szemrebbenés nélkül szólunk arról, hogy 1209-ben Benedek vajda említésével egy román vajda legrégibb említése történik, akkor már többre is gondolhatunk, mint képzésbeli hiányokra. Bár-

melyik kézikönyvből kiderül ugyanis, hogy e Benedek a magyar király erdélyi vajdája volt, és nem lehetett román vajda. Még ennél is leleplezőbb, hogy az egyik román történész a latin forrás azon kitételét, miszerint a tatárok 1241-ben Kolozsvarótt magyarok végtelen sokaságát (infinita multitudo Ungarorum) ölték meg, olyan fordításban adja közre románul: a tatárok „emberek sokaságát” (mare multime de oameni) mészárolták le. Itt világossá válik, hogy a képzetlenség mellett az érzelme (és a politika) is munkált: nem illett (illetve nem volt szabad) elismerni 1971-ben, hogy Kolozsvarónak – amelyet néhány év múlva Cluj-Napocára kereszteltek át – 730 évvel azt megelőzően (a szászok mellett) sok-sok magyar lakosa volt.

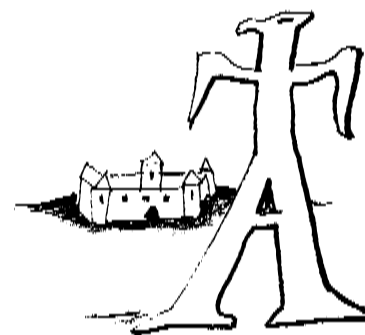
Nem gondolnám, hogy Erdély történetének feldolgozása transznetikus vagy szupranacionális megközelítést igényelne. „Mindössze” források kellene hozzá, és elfogulatlan, a kútfőket felszínre hozó, azokat elolvasni tudó és megértő (nem pedig félreértelmező) szakemberek.

1939, Orosháza (Magyarország); *Szegedi Tudományegyetem*, professzor; *Histoire de la Hongrie médiévale*. Tome I. *Le temps des Arpades*. Rennes, 2000; *Az Árpádok. Fejedelmek és kincsek* (Makk Ferencsel), Szeged, 2000.

Lucian BOIA

Az egyetlen Erdély történelme

1. Erdély a lakosainak összességét jelenti, és azokat az etnikai, vallási és kulturális közösségeket, amelyek alkotják. Természetesen kívánatos lenne egy olyan történelem, amely felölelné ezt az egész többszínűséget. A nemzetállam szempontjából – függetlenül attól, hogy az magyar vagy román – egyoldalú tárgyalási módhoz folyamodtak. Ilyenformán más történelem létezik Budapestről és más Bukarestből nézve. Mintha két Erdély lenne, és nem egyetlenegy. A történészek sokkal inkább nemzetiszempontot fogalmazznak meg, mint egyénit! Mint mindig, az ideológiai és politikai változások határozzák majd meg a historiográfiai változásokat. A románoknak és a magyaroknak a mai európai helyzetben elkerülhetetlen közeledése „történelmi” közeledéssel jár majd, a történelem drámatlanításával, mert a továbbiak során nem lehet azt majd csupán konfliktusfogalmakkal feleleveníteni, hanem elsősorban közös történelemként illik majd tekinteni. Illúzió viszont azt hinni, hogy egy szép napon az egész világ egyformán beszél majd erről a történelemről. Általában nem létezik egyedi történelem, még kevésbé, ha olyan érzékeny tematikáról van szó, mint az

A. H. Sándor: „Akkor a történelem” - rajzok

Erdélyé. Senki ne várjon a történészekről végleges megoldásokat! Amit, azt hiszem, legalábbis kiindulópontként, el kell végezni, az a problémák és értelmezések felleltározása, Erdély „kritikai története”, amely bemutatja a kutatások jelenlegi állapotát és az értelmezések teljes skáláját.

2. Természetesen csak különböző kulturális horizonttal rendelkező történészek közös reflexiója lehet, de mégsem annyira különböző, hogy ne tudják megérteni egymást. En független történészeket választanék, mindenestre a nemzetközi struktúráktól és a hivatalos ideológiáktól legkevésbé függőeket.

3. Azt hiszem, minden kérdés transznetikus megközelítést igényel. A történelem vizsgálata szigorúan nemzeti fogalmakkal – bizonyos nemzeti és kulturális egységűséggel – a nemzetállam ideológiájának kifejeződése. A világ nemzeti entitásokra való felszabdálása ennek a felszabdálásnak a múltra való visszavetítését is jelentette. Még a történelem előtti korszak is nemzeti körvonalakat kapott! A nemzet most folytatja karrierjét, de olyan új elvekkel összefonódva, amelyek enyhítik és kiegészítik: Európa, kisebbségek (Európában mindnyájan kisebbségek leszünk!), helyi közösségek, régiók és a szolidaritás számtalan más formája. Ahogy a valóság, amelyben élünk, transznetikussá válik, a történelmet is egész bizonyosan egyre inkább transznetikus fogalmakkal tárgyalják majd.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

1944, Bukarest; *Centrul de Istorie a Imaginarului*, történész; Bukaresti Egyetem, professzor; *Pentru o istorie a imaginarului*, Bukarest, 2000.